

Sivistys nousee metsänpeitosta

Vesa Heikkinen: *Kivi, kukka ja kuu*. Ulkoasu ja kuvat Timo Setälä. Maahenki 2019.

Tutunomainen alkukertomus johdattaa muistelemaan lapsuutta ja nuoruutta: talonväki heinätöissä, tiellä ajaa lomalaisten auto, pysähtyy. ”Joutilaat” ihailevat kaunistamaisemaa – talonväki ihmettelee, kun näkee vain mökin, järven, metsänreunan ja kalliorinteen. Pikkuipoika herää miettimään, mitä on kauneus ja kaunis maisema. Kysymyksiinsä Vesa Heikkinen etsii vastausta kirjassaan *Kivi, kukka ja kuu*, nyt jo eläkeiässä.

Heikkinen vertailee maalaisia ja kaupunkilaisia, lapsuutensa 1960-lukua ja nykyaikaa, Suomea ja Kaukoidän kulttuureita. Sitten hän varoittaa, että ihmiset ovat yksilöitä, jokainen omanlaisensa, yleistyksen perustuvat tilastoihin.

Itä-Aasian tuntijaa, tutkimusmatkailijaa ja diplomaatti G. J. Ramstedtia (1873–1950) useasti lainaten Heikkinen erottaa henkisen, esteettisen ja aineellisen sivistyksen. Näistä hän keskittyy esteettiin. Heti perään hän toteaa, ettei ole saanut siihen kasvatusta, vaan oppi on ollut itse haettava kirjoista.

Metsänpeitosta maailmalle

Kieliä opitaan parhaiten varhaisiällä, niin ehkä kauneuden tajuakin. On osattomuuden tunnetta, mutta ei katkeruutta, sillä toisenlaisia oppia on tullut sijaan. Maalaisen saama hyvitys kirjasivistyksen

puutteelle on metsänpeittosivistys. Tämä piilosivistys on jotakin, josta ei puhuta ja jolle ei oikein ole sanojakaan.

Toista on ollut Kiinassa ja Japanissa. Sanallista ja kuvallista kauneuden tarkastelua ja kokemusten erittelyä on kirjallisuudessa ja kuvataiteissa runsain mitoin. Heikkinen ilmoittautuu sitaattien keräilijäksi, ja pitkälti niiden varaan hän rakentaa kuvan näistä hienostuneista ja ikivanhoista esteettisistä kulttuureista. Maailma on sielläkin muuttunut, mutta perinne vaikuttaa ja elää uudistunein muodoin.

Sanat ja kieli ovat sitten toimineet maailman avartajina. Aasiassa kauneuden kokemus ilmaistiin runoin, lauluin ja musiikin keinoin, kertoen, piirroksin ja maalauksin. Kielen rikkaus tekee mahdolliseksi havaintojen rikkauden ja kokemuksen tarkan ilmaisemisen. Kokemuksia saadaan myös kirjoitusten opastamana ja kuvitteellisiin maailmoihin eläytymällä. Suomalaisista luontokokemusten kuvaajista Heikkinen siteeraa esimerkiksi Eino Leinoa, Joel Lehtosta, Helvi Juvosta ja Veikko Huovista.

Kolme elementtiä

Tarkastelu rakentuu kolmen avainkäsitteen varaan: kukan, kiven ja kuun. Jokaiseen liittyy etiketti, käyttö- ja käytössäännöt.

Metaforiset käsitteet ovat kasvuvalustoja, jotka muodostavat ympärilleen näkyviä ja näkymättömiä verkostoja aivan kuin sienet, joiden rihmasto elää maan alla. Darwinistisen vahvin voittaa -kilpailun sijaan Heikkinen näkee luonnossa keskinäistä riippuvuutta ja lajirajat ylittävää toistensa auttamista. Puutarhansuunnittelusakin luodaan oma rajattu maisemansa, mutta kaukomaisema – jos mahdollista vuorinäkymä – lainataan ja liitetään suunniteltuun kokonaisuuteen. Aina on katoksi taivas ja sen mukana aurinko, kuu ja tähdet.

Ensimmäinen, pienin maisematilan elementti on kukka. Kukka voi olla mikä tahansa kasvi, hei-

nän- tai ruohonkorsikin tai pelkkä kuivunut ranka. Yksinään kukka saattaa olla tehoavampi kuin ryhmänä tai kukkaketona. Toisaalta ylenpalttiset kirsikankukat ovat Japanissa suuresti ihailtuja. Puiden alle kokoonnutaan viettämään yhteistä kukkienkatseluaikaa. Kirsikankukka edustaa katoavaisuutta ja hetken huumaa, siinä on elämänkaaren käännekohta matkalla syntymästä kuolemaan.

Toinen, suhteellista pysyvyyttä edustava on kivi ja kallio. Kiveä käytetään veistosmaisena tilan jäsentäjänä ja kohokohtana. Kiinassa maisema- ja koristekiven ihante on olla pehmeän huokoinen ja reikäinen, Japanissa taas kova ja sileä. Kivi tai kiviasetelma on maisema ja maailma pienoiskoossa. Tämänpäiväisessä korealaiselokuvassa *Parasite* nuorimies saa lahjaksi traditionaalisen vaurautta ennakoivan maisemakiven, josta tulee hänen elämänsä johtotähti, mutta myös riippakivi.

Kolmas elementti on taivaan-kappale, Kuu, kiveä sekin. Kuun parina nousee esiin Aurinko. Suomi ja länsi ovat aurinkokulttuuria, itä kuukulttuuria, palvovaan kuuhulluuteen asti. Kuu valaisee hienovireisesti ja viileästi, aurinko räikeästi, kuumottavasti. Juuri kuu, sen vaiheet ja kuutamon sävykyys on kiehtonut ihmisten mieltä ja johtanut runollisiin pohdintoihin.

Kauneuden etiketti

Kuunkatselu on osa japanilaista ja kiinalaista kulttuuria, jossa sillä on omat sääntönsä, etikettinsä. Kauneuden taju on taitolaji niin tekijälle kuin vastaanottajallekin. Taidot omaksutaan ja niitä opiskellaan ja harjaannutetaan. On helppoa ja vaikeaa, rehevää ja karua kauneutta. Sitä ei vain etäältä analysoida, vaan sitä ihmetellään ja ihastellaan, siitä lumoudutaan ja sen valtaan antaudutaan.

Perinteisessä itämaisessa kulttuurissa oli sivistyneistön etuoikeutena joutilaisuus, jossa oli aikaa tarkkailulle. Suomalaista kansankulttuuria taas leimasi työn

pakko ja huoli toimeentulosta, Arvostettiin kohtuutta, käytännöllisyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta. Funktionalismin ja pohjoismaisen muotoilun voi nähdä niukkuusajattelun korkeakulttuurisena muotona.

Metsänpeittosivistykselle on ominaista viljeily ja ruumiillisuus. Suomalainen on – karrikoituna ja hyvässäkin mielessä – metsäläinen, luontoon kiintynyt ja sellaisena raaka, kypsytön. Kulttuuri merkitsee elannon etsimistä ja ottamista maasta, mutta samalla sen muokkaamista tarpeiden mukaisesti. Metsänpeitosta eli luonnonalaisuudesta irtautuminen vain on Heikkisen mukaan johtanut jalostumisen sijaan toisenlaisiin peittoihin: kaupungin-, ostosparatiisin- ja somepeittoon.

Kauneus liittyy hyötyajattelun leimaamassa kulttuurissa tuottavuuteen, terveyteen, kasvuun, hyvinvointiin. Suomalaisen ihanne on näiden päämäärien muokattu luonto. Idässä arvostettiin kauneustavoitteiden mukaan käsiteltyä luontoa – ja luontoa nähtynä kirjallisuuden kuvausten läpi. Tulevaisuuden suomalaista ylellisyyttä Heikkinen näkee väljyydessä. Säilytetty villi luonto voisi olla arvokain monumentti ajastamme.

Aika

Kauneuden katoavaisuus yhdistyy ajan kulumiseen, jatkuvaan muutokseen ja kierron eri vaiheitten arvostukseen. Lakastumisen ja maatumisen näkeminen arvokkaana edellyttää enemmän taitoa kuin kukoistuksen ihailu. Esineissä ihailaan ajan patinaa ja lukemattomien hivelyiden synnyttämää käsikiiltoa.

Tekeminen ja tuhoaminen muodostavat kierteen. Idässä valitsi täydellisuuden tavoittelu, mutta samalla epätäydellisuuden hyväksyntä, jopa sen vaatimus, rikkinäisyyden estetiikka: jos mitään virhettä ei ollut, se tehtiin, koska täydellisyys ei kuulunut ihmiselle.

Kirsikankukat, jos mitkä, opettavat hetkeen tarttumista ja siitä

nauttimista. Heikkinen kertoo, että Japanissa on tihennetyt bussivuo-rot kukintapaikoille ja radiossa tiedotetaan säätilan tapaan kukkarintaman etenemisestä pohjoista kohti. Taustalla häilyy synkkä muisto: toisen maailmansodan kamikaze-lentäjät olivat kirsikankukkia, yhtä koneensa kanssa. Kuomu kiinni pultattuna lennettiin nuoruuden kukoistuksessa varmaan kuolemaan – tässä Ateenalaisten laulun ”kaunis on kuolla” -ajattelun itäinen muoto.

Kivi suhteellisessa pysyvyydessään on kirsikankukan vastakohta. Muinaiset kalliomaalaukset liittyvät laajempaan kallion ja maiseman kokonaisuuteen. Heikkinen viittaa Jouko Turkan loppuvuosien kummastusta herättäneeseen kivien pesuun ja menneisyyden lukemiseen niiden muodoista, väreistä ja uurteista. Turkan *Tunnistan leijonan* -löytökivinäyttely Kuvataideakatemiassa alkuvuodesta 2014 oli itse asiassa hyvin samantyyppinen kuin Japanissa *suseki*, vesikivien luku.

Ympäristömytologia tuntee Hiiden ja hiidenkivet. ”Metsässä laiduntaa kaunis siirtolohkareiden seurue”, näin raja elollisen ja elottoman välillä hämärtyy nykyihmisenkin silmissä (s. 73). Vuoret ja mantereet – näennäisestä muuttumattomuudestaan huolimatta – ovat nekin liikkeessä. Niiden aika vain on koko lailla toinen kuin ihmisen aika. Luontodokumenteissa nopeutetaan hitaat muutokset näkyviksi, silmissä viliseviksi. Heikkinen siteeraa *Kalevalasta* Väinämöisen soittoa, joka saa kivet ja kalliot tanssimaan (ja kannot hyp-pimään kankailla).

Ympäristötaitetta ja luontoleikkejä

Heikkinen käy vielä lopussa lapsuusmuistojensa paikoilla, siellä missä lomalaiset pysäyttävä kaunis maisema herätti esteettisyyden tajun ja sivistyspyrkimyksen. Oma maisema on mennyttä tai ainakin toiseksi muuttunutta: pellot metsitetty kymmeniä vuosia sitten, näkyvä sulkeutunut.

Tuntemuksistaan ja muistostaan Heikkinen kyllä kertoo, mutta elämänvaiheistaan hän ei paljoa paljasta, sen vain, että syntymäkohti oli syrjäkylillä Etelä-Savossa, läheinen Ryhälän kirjasto (Puumalassa) ensimmäinen kirjatiedon välittäjä, sitten arkkitehtuuri- ja muita opintoja viidessä yliopistossa, myös Kaukoidässä. Teos onkin ajattelun, ei toiminnan elämäkertä.

Jälkikirjoitus käsittelee Turkkahenkistä, ulkopuolisten silmissä outoa puuhailua, ”luontoleikkiä” ympäristötaiteen kanssa. Itseluottamusta on tullut sen verran, ettei naapureita tarvitse hävetä – jos heitä sitten enää onkaan. Kauneustakin taitaa ja rohkenee nyt puhua ja kirjoittaa.

YRJÖ SEPÄNMAA

Kirjoittaja on Itä-Suomen yliopiston ympäristöestetiikan emeritusprofessori.